

DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2021.29>
УДК 343.98:159.9

Т. Г. Харіна,

науковий співробітник лабораторії економічних, товарознавчих, психологічних досліджень та досліджень об'єктів інтелектуальної власності ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8482-2639>,
e-mail: larinatatiana111@gmail.com

О. А. Герасименко,

завідувач сектору лабораторії економічних, товарознавчих, психологічних досліджень та досліджень об'єктів інтелектуальної власності ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1447-6101>,
e-mail: olga_gerasi993@ukr.net

Судово-психологічна експертиза за справами про визнання недійсними угод, укладених дієздатною особою

Узагальнено теоретичні, методичні та практичні аспекти, що стосуються проведення судово-психологічних експертиз за справами про визнання недійсними угод, укладених дієздатною особою. Зважаючи на експертну практику, визначено об'єкт, предмет, завдання цього предметного виду судово-психологічної експертизи й межі компетенції судового експерта-психолога. Надано рекомендації щодо орієнтовного переліку вихідних даних, необхідних для проведення психологічного дослідження за такими справами. Досвід науковців і практиків свідчить, що проблема волі невіддільна від проблем особистості, свідомості, самосвідомості, мотивів, потреб, емоцій, пізнавальної діяльності людини.

Ключові слова: підекспертна особа, воля, справа про визнання угоди недійсною, психологічне дослідження, судово-психологічна експертиза.

Постановка наукової проблеми. Аналіз експертної практики свідчить, що одним із найскладніших предметних видів судово-психологічної експертизи є психологічне дослідження за справами про визнання недійсними угод, укладених дієздатною особою. Таку експертизу проводять відповідно до ст. 225, 229, 230, 231, 233 Цивільного кодексу України ¹. Однак, у Реєстрі методик проведення судових експертиз ², порядок ведення якого затверджено наказом Міністерства юстиції України від 02.10.2008 р.

¹ Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 13.03.2021).

² Реєстр методик проведення судових експертиз // Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua> (дата звернення: 13.03.2021).

№ 1666/5 (зі змінами й доповненнями) ¹, станом на сьогодні немає науково обґрунтованої й апробованої методики проведення такого предметного виду судово-психологічної експертизи, а також відсутній єдиний методичний підхід до вирішення експертних завдань цього напрямку. Актуальність дослідження зумовлено недостатньою розробленістю критеріїв проведення судово-психологічних досліджень за цивільними справами про визнання недійсними угод, укладених дієздатною особою.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Спроби дослідити зміст інтелектуального й вольового компонентів юридичного критерію неугодоспроможності робили такі автори, як: Н. В. Алікіна, О. В. Гутников, С. М. Корнеєв, Д. О. Малкін, О. Н. Садиков, Т. В. Сахнова, Ф. С. Сафуанов, Т. М. Секераж ².

Питання, які стосуються окремих аспектів вольової сфери особистості, досліджували філософи (Арістотель, А. Бергсон, О. Генісаретський, Р. Декарт, Ф. М. Достоевський, Платон, І. Кант, М. О. Лосський, Ф. Ніцше, Х. Ортега-і-Гассет, Й. Фіхте, Ф. Шеллінг, А. Шопенгауер та ін. ³), психологи

---

¹ Порядок ведення Реєстру методик проведення судових експертиз : затв. наказом Мініюсту України від 02.10.2008 р. № 1666/5 (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-08> (дата звернення: 13.03.2021).

² Див., наприклад: Алікіна Н. В. Аналіз помилкових дій особистості у судово-психологічній експертизі (консультативний приклад). *Криміналістика і судово-експертиза* : міжвідом. наук.-метод. зб. Київ, 2013. Вип. 58 (1). С. 415—424 ; Гутников О. В. Недействительные сделки в гражданском праве. Теория и практика оспаривания. Москва, 2003. 576 с. ; Белов В. А., Белевич А. В., Витрянский В. В., Дюжева О. А., Ем В. С., Зенин И. А., Козлова Н. В., Копылов А. В. и др. Практикум по гражданскому праву : учеб. пособ. Ч. 2 ; отв. ред. С. М. Корнеев. Москва, 2002. 432 с. ; Малкин Д. А. Экспертная оценка психического состояния лиц, совершивших сделки (в рамках комплексной судебной психолого-психиатрической экспертизы) : автореф. дис. ... канд. мед. наук. Москва, 2004. 28 с. ; Садиков О. Н. Недействительные и несостоявшиеся сделки. *Юридический мир*. 2000. № 6. С. 8 ; Сахнова Т. В. Основы судебно-психологической экспертизы по гражданским делам : учеб. пособ. Москва, 1997. 136 с. ; Сафуанов Ф. С., Переpravина Ю. О., Черненко А. Д. Нейропсихологическое исследование при судебно-психологической экспертной оценке делкоспособности. *Психология и право*. 2018. Т. 8. № 4. С. 115—127. DOI: 10.17759/psylaw.2018080411 (дата звернення: 13.03.2021) ; Секераж Т. Н. Теоретические и методические основы диагностики «порока воли» в судебной психологической экспертизе : дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2004. 205 с.

³ Див., наприклад: Новая философская энциклопедия : в 4 т. ; науч.-ред. совет: В. С. Стёпин, А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, А. П. Огурцов. Москва, 2000. URL: <https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASH2828150c93bb42edd37028#> (дата звернення: 13.03.2021) ; Достоевский Ф. М. Собрание сочинений : в 15 т. ; редкол.: М. Г. Фридендер и др. Ленинград, 1990 ; Лосский Н. О. Основные учения психологии с точки зрения волюнтаризма. *Вопросы философии и психологии*. Москва, 1991. Кн. 64 (IV). С. 779—823 ; Кн. 65 (V). С. 905—950 ; Ортега-и-Гассет Х. Избранные труды ; сост., ред. А. М. Руткевич. Москва, 1997. 704 с.

(Н. К. Ах, Л. С. Виготський, Л. І. Божович, В. А. Іванников, Є. П. Ільїн, В. К. Калін, В. І. Селіванов, Б. М. Смирнов, С. Л. Рубінштейн, М. Г. Ярошевський¹), психіатри (В. М. Бехтерев, Е. В. Корольова А. Р. Мохонько, Л. О. Муганцева, Н. К. Харитоновна та ін.²), юристи (М. І. Брагинський, О. М. Ерделевський, І. В. Матвеев, І. Б. Новицький, Н. В. Рабинович, Г. І. Стрельникова, Н. Д. Шестакова та ін.³). Однак, поняття «воля» у філософії, психології, праві, медицині збігаються лише частково.

Мета статті: узагальнити теоретичні, методичні та практичні аспекти, що стосуються проведення судово-психологічних експертиз за справами про визнання недійсними угод, укладених дієздатною особою.

Викладення основного матеріалу дослідження. Виходячи з визначення угоди як юридичного факту вольової і правомірної дії фізичної або юридичної особи, що спрямована на виникнення, зміну або припинення

¹ Див., наприклад: Ach N. Analyse des Willens ; E. Abderhalder (ed.). *Handbuch der biologischen Arbeitsmethoden*. Berlin, 1935. Teil E. Abt. VI ; Выготский Л. С. Мышление и речь : собр. соч. в 6 т. Москва, 1982 ; Божович Л. И., Славина Л. С., Ендовицкая Т. В. Опыт экспериментального изучения произвольного поведения. *Вопросы психологии*. 1976. № 4. С. 55—68 ; Иванников В. А. К сущности волевого поведения. *Психологический журнал*. 1985. Т. 6. № 3. С. 47—55 ; Ильин Е. П. Психология воли. 2-е изд., перераб. и доп. Санкт-Петербург, 2009. 368 с. ; Калинин В. К. Волевая регуляция деятельности : автореф. дис. ... д-ра психолог. наук. Тбилиси, 1989. 36 с. ; Селиванов В. И. Волевая регуляция активности личности. *Психологический журнал*. 1982. Т. 3. № 4. С. 14—25 ; Смирнов Б. Н. о разных подходах к проблеме воли в психологии. *Вопросы психологии*. 2004. № 3. С. 64—70 ; Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург, 2002. 2-е изд. 720 с. ; Ярошевский Г. М. История психологии от античности до середины XX в. : учеб. пособ. Москва, 1996. 416 с.

² Див., наприклад: Бехтерев В. М. Объективная психология : в 3 т. Санкт-Петербург, 1907—1910 ; Корольова Е. В. Судебно-психиатрическая оценка психических расстройств у лиц, совершивших сделки : автореф. дис. ... д-ра мед. наук. Москва, 2010. 42 с. ; Мохонько А. Р., Муганцева Л. А. Судебно-психиатрическая экспертиза в гражданском процессе : тез. науч.-практ. конф. Санкт-Петербург, 2013. С. 13 ; Харитоновна Н. К., Сафуанов Ф. С., Малкин Д. А. Экспертная оценка делеспособности по гражданским делам в рамках комплексной судебной психолого-психиатрической экспертизы : пособ. для врачей. Москва, 2005. С. 5.

³ Див., наприклад: Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Кн. 2 : Договоры о передаче имущества. Москва, 2000. 800 с. ; Матвеев И. В. Правовая природа недействительных сделок. Москва, 2002. 176 с. ; Новицкий И. Б. Сделки. Исковая давность. Москва, 1954. 248 с. ; Рабинович Н. В. Недействительность сделок и ее последствия. Ленинград, 1960. 171 с. ; Обзор практики применения законодательства о заключении, изменении, расторжении договоров : утв. Президиумом Федерального арбитражного суда Уральского округа от 21.06.2002 г. протокол № 3. URL: <https://fasuo.arbitr.ru/node/1420> (дата звернення: 13.03.2021) ; Шестакова Н. Д. Недействительность сделок. 2-е изд., испр. и доп. Санкт-Петербург, 2008. 358 с. ; Эрделевский А. М. Заблуждение относительно природы сделки. *Закон*. 2002. № 1. С. 27—29.

цивільних прав або обов'язків¹, психологічне дослідження за справами про визнання недійсними угод, укладених дієздатною особою, спрямоване на визначення особливостей психічної діяльності особи (суб'єкта цивільно-правових відносин) у юридично значущій ситуації. Психологічному дослідженню підлягають вольові процеси, стани та властивості особистості.

Воля є одним з найскладніших понять у психології. Волю розглядають і як самостійний психічний процес, і як аспект інших найважливіших психічних явищ, і як унікальну здатність особистості свідомо регулювати свої діяльність і поведінку.

В етимологічному словнику Макса Фасмера зазначено, що слово «воля» у різних мовах використовують із «велеть» (рус.), «довлеть» (рус.), «хотеть» (рус.), а також зі значенням «желание, выбор» (рус.), «воля, отбор» (рус.), «лучше» (рус.), «сила, власть» (рус.)².

Теоретичне поняття волі народилося у філософії, де волю (лат. *voluntas*) пояснено як здатність розуму до самовизначення, зокрема морального, а також породження специфічної причиновості. «Вольова» проблематика почала оформлятися у межах проблеми свободи волі і спочатку не мала чітких онтологічних конотацій, обмежуючись сферами етики, гносеології та психології³. У Платона «вольове» уперше стає особливим предметом рефлексії та розуміється як синтез розумної оцінки і прагнення (причому останнє виокремлюють як здатність душі). Аристотель розглядав волю як специфічну причиновість, відмінну від «чистої» інтелектуальної сфери і від «чистих» афектів, а також оформив класичну традицію термінологічно («воля», «вибір», «рішення», «довільне», «мета» і т. ін.). У системі Декарта воля дещо ширша за поняття розуму, але, по суті, воління є модусом мислення. За І. Кантом, воля — це здатність визначатися щодо дії згідно з уявленням про закони. Відповідно до філософії Й. Г. Фіхте, воля є здатністю, рівноправною розуму, причому акт волі має логічну першочерговість у процесі самовизначення розумного «Я». В А. Шопенгауера воля набуває онтокосмічного статусу й виступає як ірраціональна сила — «воля до життя», що позбавлена суб'єктивного джерела і є об'єктивацією світової волі (універсальна метафізична модель). За Ф. Ніцше, шопенгауєрівська «воля до життя» перетворюється на онтологічну «волю до влади»⁴. Отже, у метафорі волі філософи виокремлювали передусім інтелектуально-імперативний аспект, складову твердого розумного наміру, діяльної думки, яка прагне до здійснення мети.

¹ Велика Українська енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напрямку «Юридичні науки»; укладачі: В. Л. Бабка, М. М. Шумило; за ред. д. іст. н., проф. А. М. Киридон. Київ, 2017. 152 с.

² Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. : пер. с нем. 2-е изд., стереотип. Москва, 1986. Т. 1. С. 347—348.

³ Новая философская энциклопедия ... URL: <https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASH2828150c93bb42edd37028#> (дата звернення: 13.03.2021)

⁴ Там же.

Перейшовши із філософії у психологію, визначення волі втратило моральний аспект і розглядається як свідома саморегуляція людиною своєї діяльності й поведінки, що забезпечує подолання внутрішніх і зовнішніх перешкод у процесі здійснення цілеспрямованих дій та вчинків¹.

Як зазначає С. Л. Рубінштейн, завдяки наявності волі людина долає межі імпульсивних, інстинктивних дій і знаходить свободу щодо безпосередньо даного, набуваючи змоги його змінювати. На відміну від імпульсивної дії, яка немовби проходить крізь людину і вивирається з неї, вольовий акт іде від людини і спрямований нею². Отже, воля допомагає людині звільнитися від зовнішніх обставин і, у супереч імпульсивним спонуканням та афектам, регулювати свою поведінку, спрямовувати її на досягнення свідомо поставленої мети.

В. М. Бехтерев розглядав свідомість у єдності з волею. Засновник рефлексології зазначав, що усвідомлення безпосередньо пов'язано із волінням, що усвідомлення здійснюється «в і через» акт воління³.

У наукових працях Л. І. Казміренко, О. І. Кудерміної, О. Є. Мойсєєвої зазначено, що вольова діяльність обов'язково розгортається як низка актів і дій, які передбачають усвідомлення особою своїх зусиль і характеру здійснюваних психічних процесів: оцінювання ситуації; вибір напрямку майбутньої дії; добирання засобів, потрібних для досягнення мети, прийняття рішень і т. ін. Воля (як психічний процес) нерозривно пов'язана із пізнавальною й емоційною діяльністю людини. Відомо, що вольова регуляція поведінки завжди розпочинається з інтелектуального акту — усвідомлення проблемної ситуації. Аналіз проблемної ситуації вимагає активації вольових процесів. Без участі мислення вольовий процес не був би усвідомленим і втратив би власне вольовий характер. Проте, воля й мислення не є тотожними поняттями, тому що воля — це не просто зовнішня оболонка мислення. На відміну від мислення, воля не створює самостійного продукту, вона лише допомагає у здійсненні вчинку та реалізації обраної стратегії поведінки. Отже, у понятті «воля» можна простежити цілісний характер психіки особистості: проблема волі стосується і є невіддільною від проблем особистості, свідомості, самосвідомості, потреб, мотиваційної й емоційної сфер, пізнавальної діяльності людини⁴.

Є. П. Ільїн виокремлює чотири функції волі: регулювання станів і організацію психічних процесів, регулювання різних параметрів дій, ініціація та здійснення вольової дії, вибір дії за конфлікту мотивів і цілей⁵.

¹ Краткий психологический словарь ; сост.: Л. А. Карпенко ; под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. Москва, 1985. С. 48.

² Рубинштейн С. Л. Указ. соч.

³ Бехтерев В. М. Объективная психология. Москва, 1991. 476 с.

⁴ Казміренко Л. І., Кудерміна О. І., Мойсєєва О. Є. Психологія : підручник ; за заг. ред. Л. І. Казміренко. Київ, 2015. 213 с.

⁵ Ильин Е. П. Указ. соч.

Н. К. Ах, Л. С. Виготський, Л. І. Божович, В. І. Селіванов, дослідники проблеми волі, зауважують, що однією з її функцій є свідоме подолання перешкод. Як зазначає В. І. Селіванов, критерій свідомого подолання труднощів є основним для всіх вольових актів людини, він відрізняє загальновольову регуляцію від решти властивостей психіки і форм регуляції¹.

На думку В. А. Іванникова, реальним механізмом зміни або ініціації вольових зусиль є зміна смислу дії. Про можливість участі смислових утворень особистості в регуляції діяльності також зазначав Л. С. Виготський, який спостерігав зміну поведінки дітей у разі зміни для них смислу самої ситуації. При цьому смисл ситуації зумовлював для дитини всю силу ефективного спонукання, пов'язаного із ситуацією: незалежно від того, що ситуація прогресивно втрачала всі привабливі ознаки, які містили речі й безпосередня діяльність із ними. Аналогічну думку щодо ролі смислу в поведінці висловлював і Д. М. Узнадзе². Започатковуючи поняття фізичної та психологічної поведінки, цей науковець вважав психологічною лише таку фізичну активність людини, яку вона переживає як носій певного сенсу, значення, цінності. Мотив вольової поведінки, на думку Д. М. Узнадзе, полягає у зміні цінності поведінки. Саме усвідомлення переваги конкретної цінності, характерної для певної поведінки, і виправдання однієї з них і є мотивом особистісного рішення³. У працях Л. І. Божович також можна знайти настанови про те, що у вольовому вчинку залучено особистість загальною і результат залежить від того, який сенс для людини має конфліктна ситуація, яку позицію особистість посідає щодо цієї ситуації. І. М. Сеченов вважав, що смисл дій задано вищими людськими потребами, які і є визначальними для вибору вольової дії⁴.

Проаналізувавши психологічну літературу, можна виокремити дві основні функції волі: спонукальну й регулятивну. Спонукальна функція забезпечує активність людини та відображається в системі цілей особи та конкретних мотивах поведінки для досягнення цих цілей. На відміну від реактивного реагування, коли дію безпосередньо обумовлено ситуацією, активність породжує дію внаслідок специфіки внутрішніх станів суб'єкта, що виявляється в момент скоєння самої дії. Активність характеризується довільністю, тобто обумовлена свідомо визначеною метою. Якщо у людини відсутня потреба виконувати певну дію, але присутня потреба її виконати, вольовий процес продукує допоміжне спонукання, змінюючи сенс дії та підвищуючи її значущість для особи (через самостійне переоцінювання значущості мотиву, шляхом зміни ролі, позиції людини, передбачення та переживання наслідків дій). Формування спонукань до вольового акту досягається також завдяки створенню допоміжного смислу дії (через постановку

---

¹ Селіванов В. І. Указ. соч.

² Узнадзе Д. Н. Психология установки. Санкт-Петербург, 2001. С. 414.

³ Іванников В. А. Указ. соч.

⁴ Сеченов И. М. Избранные произведения. Москва, 1953. 336 с.

більш конкретної мети, коли одна дія є частиною іншої). При цьому новий допоміжний мотив починає впливає на людину внаслідок не спонукальної, а смислоутворювальної функції. Спонування людини до дії створює певну впорядковану систему у вигляді ієрархії мотивів — від задоволення базових фізіологічних потреб до вищих спонукань, пов'язаних із переживаннями духовних, моральних, естетичних та інтелектуальних почуттів. Аналізуючи поняття волі як моральної саморегуляції поведінки, можна сказати, що основною її характеристикою є підкорення особистих мотивів соціально значущим. Регулятивна функція волі забезпечує цілеспрямоване орієнтування активності в певному напрямі для досягнення максимального ефекту діяльності та здатна гальмувати здійснення дій і поведінку, які суперечать світогляду, ідеалам і переконанням особистості¹. Інтегратором волі конкретної особи є вольова спрямованість, в основі якої — система поглядів на навколишній світ, розуміння мети та значущості своєї діяльності.

Цивіліст І. Б. Новицькій зауважує, що воля, яка не виражена зовні, не має значення з точки зору права, оскільки право не надає значення одному психологічному процесу формування волі². Отже, з точки зору права, важливим має бути об'єктивований результат цього психологічного процесу, щоби воля була виявлена зовні.

У юридичній літературі зустрічається поняття «дефект волі». У психології таке поняття відсутнє, тому, визнаючи певний умовний характер цього терміна, слід зазначити, що словосполучення «дефект волі» юристи вживають для позначення певних емоційно-вольових особистісних порушень, розладів поведінки, певної інтелектуально-вольової неповноцінності процесів регуляції суб'єктом цивільно-правових відносин значимих дій, з точки зору власних інтересів, які не відображають його справжньої волі. Такий низький рівень вольової регуляції особою своїх дій не перебуває за межами психічної норми, у межах осудності виражається у зниженій здатності суб'єкта всебічно оцінювати конкретну значиму для нього ситуацію й адекватно ухвалювати рішення, повною мірою керувати власними діями, спрямованими на досягнення визначених цілей³.

Т. В. Сахнова, аналізуючи юридичну літературу за темою «дефектів волі», зазначає що зовні дефект волі може виражатися в такому:

- невідповідності волі волевиявленню (рішення прийнято свідомо й вільно, але дії відбуваються невідповідно до нього, не спрямовані на досягнення тієї мети, яку визначив для себе суб'єкт угоди);

¹ Казміренко Л. І., Кудерміна О. І., Мойсєєва О. Є. Значч. твір.

² Новицкий И. Б. Указ. соч. С. 245.

³ Романов В. В. Юридическая психология : учеб. пособ. для СПО. 3-е изд., перераб. и доп. Москва, 2019. 170 с. [Электронный ресурс]. URL: <https://urait.ru/bcode/433474> (дата звернення: 13.03.2021).

- неадекватному формуванню самої волі за формального її волевиявлення (спрямованість дій відповідає обраній меті, але саме рішення ухвалено не самостійно, не вільно)¹.

В. Ф. Єнгалічев, С. С. Шипшин вважають, що (з точки зору психології) за умов невідповідності волі волевиявленню як головне виокремлюється недостатність вольового компонента угоди (при цьому інтелектуальна сторона повноцінна), а за умов неадекватного формування самої волі — недостатність інтелектуального компонента (при цьому вольова сторона повноцінна). Крім зазначеного вище, В. Ф. Єнгалічев і С. С. Шипшин акцентують увагу на тому, що слід завжди враховувати цілісність психіки, а саме: інтелектуальні, вольові й емоційні процеси, стани та властивості особистості діють у взаємозв'язку. Для того щоб довести наявності дефекту волі як юридично значущої обставини, необхідно виявити такі особливості психічних процесів і станів суб'єкта, які дали б змогу дійти правильного висновку про здатність усвідомлювати фактичний зміст скоєних дій та здатність вольового управління ними².

Як зазначає Т. М. Секераж, у праві «дефект волі» розглядають як узагальнювальну категорію щодо умов недійсності правових актів. Узагальненим психологічним критерієм «дефекту волі» є нездатність дієздатної особи під час укладання угоди розуміти значення своїх дій або керувати ними внаслідок особливого емоційного стану, помилкового уявлення про мету діяльності або під дією зовнішнього впливу (насильства, погрози, збігу тяжких обставин)³.

Н. В. Алікіна зауважує, що в разі наявності обґрунтованих сумнівів у здатності особи правильно сприймати будь-які суттєві елементи під час укладання угоди, доцільною стає оцінка психологічних чинників (пам'яті, уваги, мислення, емоційного стану), які впливають на характер сприйняття людиною (частіше похилого віку, як свідчить експертна практика) особливостей і реального змісту ситуації, яку розглядають у справі. У таких випадках можливе проведення експертного психологічного дослідження. Таке дослідження передбачає проведення психологічного аналізу вихідних даних щодо зовнішніх обставин (ситуації події укладання угоди та подій, що передували цій ситуації), визначення внутрішнього стану особи, тобто визначення наявності (відсутності) впливу індивідуально-психологічних особливостей і стану особи, конкретних умов її мікросоціального становища й умов укладання нею угоди (збіг обставин особливої несприятливості, залежність, погрози, підвищена покора, пригніченість, безпорадність,

¹ Сахнова Т. В. Указ. соч.

² Єнгалічев В. Ф., Шипшин С. С. Практикум по судебно-психологической экспертизе : учеб.-метод. пособ. 2-е изд., перераб. и доп. Калуга, 2013. 286 с.

³ Секераж Т. Н. Указ. соч.

розгубленість тощо) на спроможність усвідомлювати фактичний зміст власних дій, свідомо керувати ними та передбачати їх наслідки ¹.

Згідно з п. 6.4 Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень (далі — *Рекомендації*), основними завданнями психологічної експертизи є визначення у підекспертної особи:

«• *індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості; мотивовірних чинників психічного життя і поведінки;*

• *емоційних реакцій та станів;*
• *закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їхнього розвитку та індивідуальних властивостей»* ².

Відповідно до названих вище Рекомендацій, об'єктом психологічної експертизи є психічно здорові особи ³.

Згідно із визначенням, запропонованим Т. М. Єгоровою та В. В. Єгоровим, об'єктом судово-психологічної експертизи є людина як особистість (підекспертна особа) і сукупність джерел інформації, які відображають відомості про психічну діяльність підекспертної особи в юридично значущих обставинах ⁴.

Т. М. Єгорова, Н. В. Алікіна, Т. В. Савкіна зауважують, що предметом дослідження судово-психологічної експертизи у справах про визнання недійсними угод, укладених особою, є сукупність психологічних фактів, що відображають індивідуально-психологічні особливості особистості, специфіку її когнітивної та вольової сфер за обставин укладення особою угоди, яку розглядають за справою ⁵.

---

¹ Пашковська Т. Визнання угод недійсними: психолог розбереться? // Офіційний сайт «Юридичної газети». 24.02.2017. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/events/viznannya-ugod-nediysnimi-psiolog-rozberetsya.html> (дата звернення: 19.03.2021).

² Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 19.03.2021).

³ Там само.

⁴ Єгорова Т. М., Єгоров В. В. Дискусійні питання щодо об'єкта та предмета судової психологічної експертизи. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 150-річ. з дня народж. заслуж. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 18—19.04.2019). Харків, 2019. С. 428—430.

⁵ Єгорова Т. М., Алікіна Н. В., Савкіна Т. В. Диференціальний підхід до проведення судової психологічної експертизи як підстава визначення її предметних видів. *Ароцкерівські читання* : зб. мат-лів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річ. від дня народж. видат. вченого-криміналіста, д-ра юрид. наук, проф. Л. Ю. Ароцкера (Полтава, 25.05.2017). Харків, 2017. С. 155—157.

Відповідно до п. 6.7 Рекомендацій, до завдань судового експерта-психолога під час проведення цього предметного виду судово-психологічної експертизи належать: встановлення міри розуміння підекспертною особою фактичного змісту власних дій і їх наслідків, її здатності приймати усвідомлене рішення та реалізовувати його своїми діями; виявлення у дієздатної особи непатологічних психічних аномалій, які перешкоджають адекватному відображенню дійсності, а також висвітлення питання щодо особистісної значущості для особи обставин, за яких укладено угоду.

Зважаючи на мету експертного психологічного дослідження за справами про визнання угод недійсними, перед експертом-психологом постає завдання визначити: індивідуально-психологічні особливості особи; особистісну значущість для особи обставин, за яких укладено угоду; емоційний стан особи під час укладання нею угоди¹.

Відповідно до зазначених вище питань, експерт-психолог може дати відповідь на основні питання, винесені на психологічне дослідження, а саме: *«Чи здатною була особа з урахуванням визначених обставин повною мірою вільно та усвідомлено приймати рішення та реалізовувати його своїми діями?»*, *«Чи здатна була особа, з урахуванням визначених обставин, усвідомлювати — і якою мірою — фактичний зміст власних дій і їх наслідків?»*, *«Чи здатна була особа повною мірою прогнозувати наслідки власних дій?»*, *«Чи здатна була особа повною мірою усвідомлено приймати рішення, адекватне ситуації, та повною мірою усвідомлено реалізовувати його?»*².

Зважаючи на питання, поставлені перед експертом, для проведення психологічного дослідження експертові необхідно надати фактичні дані, що дають змогу провести повний аналіз особливостей психологічних обставин, за яких укладено угоду, а також відомості щодо індивідуально-психологічних особливостей особистості (суб'єкта цивільно-правових відносин) упродовж життя і безпосередньо в період укладання угоди. Поза зазначеними вище вихідними даними відповісти на питання цього предметного виду судово-психологічної експертизи є доволі проблематичним.

Із наукової літератури відомо, що до компетенції судово-психологічної експертизи належать питання встановлення ступеня розуміння підекспертною особою значення власних дій і можливість керувати ними; здатність приймати осмислені (з урахуванням усіх необхідних умов) рішення; виявлення у дієздатної особи психологічних аномалій, що перешкоджають адекватному відображенню дійсності; з'ясування здатності свідка правильно

---

¹ Науково-методичні рекомендації ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 19.03.2021).

² Там само.

сприймати обставини, що мають значення для справи, і давати за ними відповідні свідчення¹.

М. М. Коченов до цього переліку додає здатність експерта-психолога під час діагностування індивідуально-психологічних особливостей особи виявити схильність до підвищеного навіювання, імпульсивності, подразливості, ригідності та ін., що могли суттєво вплинути на поведінку суб'єкта, а також визначити можливості виникнення в людини в конкретних умовах певного психічного стану (розгубленості, втрати орієнтирів тощо) та експертно оцінити їх вплив на якість виконання індивідом дій².

Як зазначає Т. В. Сахнова, експерт-психолог під час проведення дослідження з'ясовує факт неправильного, помилкового відображення особою особливостей укладання угоди, висвітлює причини психологічного характеру подібних помилок (зовнішніх і внутрішніх). Головним у змісті помилки як дефекту волі є те, що воля сторони, яка помиляється, формується не на підставі зваженого та вільного рішення, а під впливом хибних уявлень про суттєві елементи угоди (або внаслідок їх незнання). При цьому сам факт помилки встановлюється судом³.

В. А. Полянська, розглядаючи питання проведення комплексних судових психолого-психіатричних експертиз за цією категорією цивільних справ, зауважує, що до компетенції експерта-психолога належить виявлення таких юридично значущих особливостей особистості, як підвищена сугестивність, підвищена покірність, схильність до впливу інших осіб, вплив соматичних хвороб на психологічний стан, емоційний стан в умовах психотравмальної ситуації. При цьому експерт у жодному разі не вирішує питань щодо дієздатності або недієздатності особи, дійсності або недійсності угоди⁴.

Висновки. Отже, на підставі узагальнення напрацювань науковців і практиків визначено особливості проведення судово-психологічних експертиз за справами про визнання недійсними угод, укладених дієздатною особою. Розглянуто поняття «воля» та його узагальнені критерії в праві, філософії та психології. З опорою на експертну практику визначено об'єкт, предмет, завдання цього предметного виду судово-психологічної експертизи, а також межі компетенції судового експерта-психолога. Надано рекомендації щодо орієнтовного переліку вихідних даних, необхідних для про-

¹ Кобера А. В. Судово-психологічна експертиза як форма використання психологічних знань в юриспруденції. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Психологія. 2008. Вип. 11. С. 93—99. URL: https://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2008_11_13 (дата звернення: 19.03.2021).

² Там само.

³ Сахнова Т. В. Указ. соч.

⁴ Полянская В. А. Компетенция психолога в комплексной судебной психолого-психиатрической экспертизе сделокоспособности. *Сибирский юридический вестник*. 2006. № 4 (35). С. 97—101.

ведення психологічного дослідження за справами про визнання недійсними угод, укладених дієздатною особою.

Досвід науковців і практиків свідчить, що проблема волі є невіддільною від проблем особистості, свідомості, самосвідомості, мотивів, потреб, емоцій, пізнавальної діяльності людини. Зважаючи на те, що інтелектуальні, вольові й емоційні процеси, стани та властивості особистості діють у взаємозв'язку, цей вид дослідження (як один із найскладніших предметних видів судово-психологічної експертизи) потребує подальшого теоретичного аналізу об'єктивних та суб'єктивних чинників помилкових дій особи (суб'єкта цивільно-правових відносин) у юридично значущих обставинах для вирішення методологічних і практичних завдань експертології.

References

- Ach, N. (1935). *Analyse des Willens* ; E. Abderhalder (ed.). Handbuch der biologischen Arbeitsmethoden. Berlin. Teil E. Abt. VI.
- Alikina, N. V. (2013). Analiz pomylykovykh dii osobystosti u sudovo-psykhologichnii ekspertyzi (konsultatyvnyi pryklad). *Kryminalistyka i sudova ekspertyza : mizhvidom. nauk.-metod. zb.* Kyiv. Vyp. 58 (1) [in Ukrainian].
- Bekhterev, V. M. (1907—1910). *Obiektivnaia psikhologiiia* : v 3 t. Sankt-Peterburg [in Russian].
- Bekhterev, V. M. (1991). *Obiektivnaia psikhologiiia*. Moskva [in Russian].
- Belov, V. A., Belevich, A. V., Vitrianskii, V. V., Diuzheva, O. A., Em, V. S., Zenin, I. A., Kozlova, N. V., Kopylov, A. V. i dr. (2002). *Praktikum po grazhdanskomu pravu* : ucheb. posob. Ch. 2 ; otv. red. S. M. Korneev. Moskva [in Russian].
- Bozhovich, L. I., Slavina, L. S., Endovitskaia, T. V. (1976). Opyt ehksperimentalnogo izucheniiia proizvolnogo povedeniia. *Voprosy psikhologii*. № 4 [in Russian].
- Braginskii, M. I., Vitrianskii, V. V. (2000). *Dogovornoe pravo*. Kn. 2 : Dogovory o poredache imushchestva. Moskva [in Russian].
- Dostoevskii, F. M. (1990). *Sobranie sochinenii* : v 15 t. ; redkol. : M. G. Fridlender i dr. Leningrad [in Russian].
- Ehrdelevskii, A. M. (2002). Zabluzhdenie otноситelno prirody sdelki. *Zakon*. № 1 [in Russian].
- Engalychev, V. F., Shipshin, S. S. (2013). *Praktikum po sudebno-psykhologicheskoi ehkspertize* : ucheb.-metod. posob. 2-e izd., pererab. i dop. Kaluga [in Russian].
- Fasmer, M. (1986). *Ehtimologicheskii slovar russkogo iazyka* : v 4 t. : per. s nem. 2-e izd., stereotip. Moskva. T. 1 [in Russian].
- Gutnikov, O. V. (2003). *Nedeistvitelnye sdelki v grazhdanskom prave. Teoriia i praktika osparivaniia*. Moskva [in Russian].
- Iaroshevskii, G. M. (1996). *Istoriia psikhologii ot antichnosti do serediny XIX v.* : ucheb. posob. Moskva [in Russian].
- Ilin, E. P. (2009). *Psikhologiiia voli*. 2-e izd., pererab. i dop. Sankt-Peterburg [in Russian].
- Ivannikov, V. A. (1985). K sushchnosti volevogo povedeniia. *Psikhologicheskii zhurnal*. T. 6. № 3. S. 47—55 [in Russian].
- Kalin, V. K. (1989). *Volevaia reguliatsiia deiatelnosti* : avtoref. dis. ... d-ra psikholog. nauk. Tbilisi [in Russian].
- Kazmirenko, L. I., Kudermiina, O. I., Moisieieva, O. Ye. (2015). *Psykhologiiia* : pidruchnyk ; za zah. red. L. I. Kazmirenko. Kyiv [in Ukrainian].

- Kharitonova, N. K., Safuanov, F. S., Malkin, D. A. (2005). *Ehksperтнаia otsenka sdelkosposobnosti po grazhdanskim delam v ramkakh kompleksnoi sudebnoi psikhologo-psikhiatricheskoi ehkspertizy* : posob. dlia vrachei. Moskva [in Russian].
- Kobera, A. V. (2008). Sudovo-psykholohichna ekspertyza yak forma vykorystannia psykholohichnykh znan v yurysprudentsii. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. Serii : Psykholohiia. Vyp. 11. URL: https://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2008_11_13 (data zvernennia: 19.03.2021) [in Ukrainian].
- Koroleva, E. V. (2010). *Sudebno-psikhiatricheskaia otsenka psikhicheskikh rasstroivst u lits, sovershivshikh sdelki* : avtoref. dis. ... d-ra med. nauk. Moskva [in Russian].
- Kratkii psikhologicheskii slovar* (1985) ; sost. : L. A. Karpenko ; pod obshch. red. A. V. Petrovskogo, M. G. Iaroshevskogo. Moskva [in Russian].
- Losskii, N. O. (1991). Osnovnye ucheniia psikhologii s toчки zreniia voliuntarizma. *Voprosy filosofii i psikhologii*. Moskva. Kn. 64 (IV). S. 779—823 ; Kn. 65 (V) [in Russian].
- Malkin, D. A. (2004). *Ehksperтнаia otsenka psikhicheskogo sostoiianiia lits, sovershivshikh sdelki (v ramkakh kompleksnoi sudebnoi psikhologo-psikhiatricheskoi ehkspertizy)* : avtoref. dis. ... kand. med. nauk. Moskva [in Russian].
- Matveev, I. V. (2002). *Pravovaia priroda nedeistvitelnykh sdelok*. Moskva [in Russian].
- Mokhonko, A. R., Mugantseva, L. A. (2013). *Sudebno-psikhiatricheskaia ehkspertiza v grazhdanskom protsesse* : tez. nauch.-prakt. konf. Sankt-Peterburg [in Russian].
- Naukovo-metodychni rekomendatsii z pytan pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen* : zatv. nakazom Min'istru Ukrainy vid 08.10.1998 r. № 53/5 (zi zmin. ta dopov.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (data zvernennia: 19.03.2021) [in Ukrainian].
- Novaia filosofskaia ehntsiklopediia* (2000) : v 4 t. ; nauch.-red. sovet : V. S. Stepin, A. A. Guseinov, G. IU. Semigin, A. P. Ogurtsov. Moskva. URL: <https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASH2828150c93bb42edd37028#> (data zvernennia: 13.03.2021) [in Russian].
- Novitskii, I. B. (1954). *Sdelki. Iskovaia davnost*. Moskva [in Russian].
- Obzor praktiki primeneniia zakonodatelstva o zakliuchenii, izmenenii, rastorzhenii dogovorov* : utv. Prezidiumom Federalnogo arbitrazhnogo suda Uralskogo okruha ot 21.06.2002 g. protokol № 3. URL: <https://fasuo.arbitr.ru/node/1420> (data zvernennia: 13.03.2021) [in Russian].
- Ortega-i-Gasset, KH. (1997). *Izbrannye trudy* ; sost., red. A. M. Rutkevich. Moskva [in Russian].
- Pashkovska, T. (2017). *Vyznannia uгод nediysnymi: psykholoh rozberetsia? // Ofitsiinyi sait «Iurydychnoi hazety»*. 24.02.2017. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/events/viznannya-ugod-nediysnimi-psiolog-rozberetsya.html> (data zvernennia: 19.03.2021) [in Ukrainian].
- Polianskaia, V. A. (2006). Kompetentsiia psikhologa v kompleksnoi sudebnoi psikhologo-psikhiatricheskoi ehkspertize sdelkosposobnosti. *Sibirskii iuridicheskii vestnik*. № 4 (35) [in Russian].
- Poriadok vedennia Reestru metodik provedennia sudovykh ekspertyz* : zatv. nakazom MiN'istru Ukraini vid 02.10.2008 r. № 1666/5 (zi zmin. ta dopov.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-08> (data zvernennia: 13.03.2021) [in Ukrainian].

- Rabinovich, N. V. *Nedeistvitelnost shdelok i ee posledstviia*. Leningrad, 1960. [in Russian] 171 s.
- Reiestr metodyk provedennia sudovykh ekspertyz // Ofitsiyni sait Ministerstva yustytisi Ukrainy*. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua> (data zvernennia: 13.03.2021) [in Ukrainian].
- Romanov, V. V. (2019). *Iuridicheskaia psikhologiiia : ucheb. posob. dlia SPO*. 3-e izd., pererab. i dop. Moskva [Elektronnyi resurs]. URL: <https://urait.ru/bcode/433474> (data zvernennia: 13.03.2021) [in Russian].
- Rubinshtein, S. L. (2002). *Osnovy obshchei psikhologii*. Sankt-Peterburg. 2-e izd. [in Russian].
- Sadikov, O. N. (2000). Nedeistvitelnye i nesostoiavshiesia shdelki. *Iuridicheskii mir*. № 6. S. 8 [in Russian].
- Safuanov, F. S., Perepravina, I. U., Chernenkov, A. D. (2018). Neiropsikhologicheskoe issledovanie pri sudebno-psikhologicheskoi ehkspertnoi otsenke shdelkosposobnosti. *Psikhologiiia i pravo*. T. 8. № 4. DOI: 10.17759/psylaw.2018080411 (data zvernennia: 13.03.2021) [in Russian].
- Sakhnova, T. V. (1997). *Osnovy sudebno-psikhologicheskoi ehkspertizy po grazhdanskim delam : ucheb. posob. Moskva* [in Russian].
- Sechenov, I. M. (1953). *Izbrannye proizvedeniia*. Moskva [in Russian].
- Sekerazh, T. N. (2004). *Teoreticheskie i metodicheskie osnovy diagnostiki «poroka voli» v sudebnoi psikhologicheskoi ehkspertize : dis. ... kand. iurid. nauk. Moskva* [in Russian].
- Selivanov, V. I. (1982). Volevaia reguliatsiia aktivnosti lichnosti. *Psikhologicheskii zhurnal*. T. 3. № 4. S. 14—25 [in Russian].
- Shestakova, N. D. (2008). *Nedeistvitelnost shdelok*. 2-e izd., ispr. i dop. Sankt-Peterburg [in Russian].
- Smirnov, B. N. (2004). O raznykh podkhodakh k probleme voli v psikhologii. *Voprosy psikhologii*. № 3 [in Russian].
- Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 435-IV (zi zmin. ta dopov.)*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (data zvernennia: 13.03.2021) [in Ukrainian].
- Uznadze, D. N. (2001). *Psikhologiiia ustanovki*. Sankt-Peterburg [in Russian].
- Velyka Ukrainka entsyklopediia*. Tematychnyi reiestr hasel z napriamu «Iurydychni nauky» (2017) ; ukladachi : V. L. Babka, M. M. Shumylo ; za red. d. i. n., prof. A. M. Kyrydon. Kyiv [in Ukrainian].
- Vygotskii, L. S. (1982). *Myshlenie i rech : sobr. soch. v 6 t. Moskva* [in Russian].
- Yehorova, T. M., Alikina, N. V., Savkina, T. V. (2017). Dyferentsialnyi pidkhid do provedennia sudovoi psikhologichnoi ekspertyzy yak pidstava vyznachennia yii predmetnykh vydiv. *Arotskerovski chytannia : zb. mat-liv Mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviach. 90-rich. vid dnia narodzh. vydat. vchenoho-kryminalista, d-ra yuryd. nauk, prof. L. Yu. Arotskera (Poltava, 25.05.2017)*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Yehorova, T. M., Yehorov, V. V. (2019). Diskusiini pytannia shchodo ob'ekta ta predmeta sudovoi psikhologichnoi ekspertyzy. *Aktualni pytannia sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky : zb. mat-liv Mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviach. 150-rich. z dnia narodzh. zasluzh. prof. M. S. Bokariusia (Kharkiv, 18—19.04.2019)*. Kharkiv [in Ukrainian].

Т. Г. Харина, О. А. Герасименко

**Судебно-психологическая экспертиза в делах о признании
недействительной сделки, заключённой дееспособным лицом**

Обобщены теоретические, методические и практические аспекты по делам о признании недействительной сделки, заключённой дееспособным лицом.

Изучены особенности проведения психологического исследования по делам о признании недействительной сделки, заключённой дееспособным лицом. Исходя из экспертной практики, названы объект, предмет, задачи этого предметного вида судебно-психологической экспертизы. Указаны вопросы, которые ставят на решение психологической экспертизы по делам о признании сделки недействительной. Очерчены границы компетенции судебного эксперта-психолога. Даны рекомендации относительно ориентировочного перечня исходных данных, необходимых для проведения психологического исследования. С опорой на экспертную практику указан алгоритм анализа исходных данных при проведении психологического исследования по делам о признании недействительной сделки, заключённой дееспособным лицом. Указаны основные составляющие, которые необходимо выявить при проведении экспертного исследования по этому предметному виду психологической экспертизы.

Опыт учёных и практиков свидетельствует о том, что проблема воли неотделима от проблем личности, сознания, самосознания, мотивов, потребностей, эмоций, познавательной деятельности человека. Учитывая, что интеллектуальные, волевые и эмоциональные процессы, состояния и свойства личности действуют во взаимосвязи, указанный вид исследования (как один из сложных предметных видов судебно-психологической экспертизы) нуждается в дальнейшем теоретическом анализе объективных и субъективных факторов ошибочности действий лица (субъекта гражданско-правовых отношений) в юридически значимых обстоятельствах для решения методологических и практических задач экспертологии.

Ключевые слова: *подэкспертное лицо, воля, дело о признании сделки недействительной, психологическое исследование, судебно-психологическая экспертиза.*

T. Kharina, O. Herasimenko

**Forensic psychological analysis in cases of invalidating
a transaction concluded by a legal person**

Theoretical, methodological and practical aspects in cases of invalidating a transaction concluded by a legal person are outlined.

Peculiarities of forensic psychological analysis in cases of invalidating a transaction concluded by a legal entity are studied. Referring to forensic expert practice, the object, subject, tasks of this subject type of forensic psychological analysis are determined. Issues which are solved by forensic psychological

analysis in cases on invalidating transaction are indicated. Boundaries of a forensic psychologist competence are outlined. Recommendations are provided as to the reference list of source data required for conducting forensic psychological analysis. Based on forensic expert practice, an algorithm for analyzing source data when conducting a forensic psychological analysis in cases of invalidating a transaction concluded by a legal entity is outlined. The main components that should be identified when conducting a forensic examination of this subject type of forensic psychological analysis are indicated.

The experience of scientists and practitioners demonstrates that a problem of will is inseparable from problems of personality, consciousness, self-awareness, motives, needs, emotions, cognitive activity of a person. Considering that intellectual, volitional and emotional processes, states and personality traits act in interconnection, this type of research (as one of the complex subject types of forensic psychological analysis) requires further theoretical analysis of the objective and subjective factors of a person wrong actions (entity of civil law relations) in legally significant circumstances to solve methodological and practical tasks of expertology.

Keywords: *examinee, will, case of invalidating transaction, psychological research, forensic psychological analysis.*

Надійшла до редколегії 31.03.2021 р.

Харіна Т. Г., Герасименко О. А. Судово-психологічна експертиза за справами про визнання недійсними угод, укладених дієздатною особою. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. / редкол.: О. М. Ключев, В. Ю. Шепітько та ін. Харків : Право, 2021. Вип. 23. С. 372—387. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2021.29>.